

Rajnai Gergely

Széteső demokrácia

A demokrácia fogalma körül manapság szinte folyamatos a konfliktus. A politikatudományban és a filozófiában a demokrácia eszményét farigcsálják és a legváltozatosabb jelzőkkel illetik, a politikusok egyre inkább egymás ellen fegyverként, az újságírók hangzatos szalagcímként használják a fogalmat, de a mindennapos közbeszédben is egyre gyakrabban kerül elő a demokrácia témája. Ki a demokrata? Demokráciában élünk-e?

info@meltanyossag.hu

www.meltanyossag.hu

0630-311-1701

1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

Milyen jelzővel kell illetni a jelenlegi demokráciát? Ilyen és ehhez hasonló kérdések meghatározóvá váltak a politikai diskurzusokban, még sincs tisztább képünk arról, hogy mi is a demokrácia – sőt, a zavar nagyobb, mint valaha, és nem látszik, hogy valaha is nyugvópontra kerülne a kérdés. A neves ideológiakutató, Michael Freeden egy friss írásában ezt a jelenséget két, életünkre egyre nagyobb hatással bíró tényezőre vezeti vissza, és ezek szinte természetes következményeként mutatja be.

Freeden munkásságát ismerve nem meglepő, hogy a jelenlegi fogalmi zűrzavarban szinte úszik, mint hal a vízben; mondhatni: eljött az ő ideje. Ugyanis arról híres, hogy a hagyományos ideológia-értelmezéseket ő már évtizedek óta hibásnak, kissé megkopottnak érzékeli, és szerinte a különböző ideológiákat sokkal inkább értelmezhetjük nyelvekként, mintsem szilárd gondolati egységekként. Minden ideológia megismerése egy-egy új nyelv megismerését jelenti, amelyet egy meghatározott közösség használ – és az egyes ideológiákban a látszólag azonos fogalmak (mint a demokrácia vagy az egyenlőség) egészen mást jelentenek. Ez a jelentés a közösség tagjai számára egyértelmű, a kívülállóknak viszont általában idegen, ködös, ami akár ellentétes is lehet a saját ideológiai közegéből hozott értelmezéssel. Ezért a legtöbb szereplő teljesen félreérti a másikat, mert nem beszéli az ő ideológiai nyelvét, és minden,

mások által megfogalmazott állításban azt gondolja, hogy számára ismert fogalmakat, kifejezéseket hall vagy olvas, miközben egészen mást értett alatta a szerző.

Digitális szétesés

Az ideológiák nyelvként értelmezése szinte kézenfekvő napjaink fogalmi zavarában. Freeden szerint ez természetes következménye két tényezőnek. Az első ezek közül az online kommunikáció hihetetlen ütemű terjedése, ami a politikai diskurzusokat egyáltalán nem kerülte el, sőt. Az online terekben a fizikai távolságok eltűnnek, gyorsan áramlik az információ, és a legtöbben azt várták, ez csak ráerősít arra a trendre, amit az 1990-es években láttunk: a politikai üzenetek és ideológiák világszerte egyre inkább egymáshoz hasonultak, a liberalizmus (különösen a liberális demokrácia) terjedése előtt nem látszottak komoly akadályok; az ideológiai kérdések háttérbe szorultak, a politikai viták sokkal inkább technikai, mintsem eszmei kérdésekről szóltak. Ezt a trendet a televízió térnyerése segítette elő, amely lehetőséget adott a profi politikai kommunikációs szakembereknek arra, hogy egységes üzeneteket küldjenek a választóknak a világ szinte minden táján. Freeden idéz egy 2008-as, tehát nem túl régi írást Sheldon Wolintól, amelyben a demokráciára leselkedő fő veszélyt a túlságosan egysíkú, szakemberek által gondosan megszerkesztett üzenetek jelentik. Mivel ez a kommunikáció dominálja a politikát,

és a valódi versengés kiveszik a modern demokráciákból, mert az alternatív nézetek nem jutnak el a választókig.

A valóság azonban a várakozásokkal teljesen ellentétes irányt vett. A közösségi média platformjai nem egy politikailag egységes világfalut, hanem egy atomizált, széteső világot hoztak el – ezt nevezi Freeden dezintegrált demokráciának. Az ideológiai kérdések újra előtérbe kerültek (gondoljunk csak az újbaloldali vagy a populista nézetek előretörésére), de ezeket minden egyén a saját ideológiai közösségén belül vitatja meg; erre az internetes véleménybuborékok kiváló lehetőséget kínálnak. A demokráciáról folyó viták ezekben a zárt közösségekben zajlanak mind a mindennapokban, mind a politikatudományban: a különböző vélemények nem találkoznak egymással, mindenki csak a saját ideológiai nyelvét érti, és csak ezen beszél, a valós vitákra, és rajtuk keresztül egymás megértésére, esetleg a konszenzusra már elméleti esély sem marad. Mindenki a saját demokráciafelfogását polírozza,

és a saját közösségén belül nem is találkozik ellenvéleménnyel, így meggyőződhet arról, hogy az igazság birtokában van; rajta és az ideológiai közösségén kívül mindenki más vagy tájékozatlan, vagy szándékosan értelmezi rosszul a világot és demokráciát, így legyőzendő ellenséggé, mi több, a valódi demokrácia ellenségévé válik.

A demokrácia definíciója és jelzőkkel ellátása ideológiai kérdéssé vált. A baloldaliak szerint a demokrácia lényege az egyenlőség (gazdasági,

társadalmi, faji, stb. értelemben), a liberálisok szerint a jogszerűség, a populisták szerint a nép (vagy a többség) akarata, a nacionalisták szerint a nemzeti sajátosságok kifejezése és megtartása, stb. (ezeket természetesen lehet még bővíteni, egymással kombinálni). Minden ideológia közösség úgy érzi, az ő demokrácia-értelmezése kizárólagosan legitim, és aki nem ért vele egyet a definícióban, az valójában nem is demokrata.

A politikai közösségek szétesése

A politikusok ki is használják ezt, és rendszerint magukat tüntetik fel igazi demokratának, riváisaikat pedig a demokrácia ellenségeinek (de legalábbis nem igazi demokratáknak). Ez igaz is, ha csak a saját ideológiai nyelvük alapján értelmezett demokráciáról beszélünk, és nem vesszük figyelembe a folyamatosan szaporodó demokrácia-koncepciókat.

A digitális dezintegrációt a kampánytechnikákban is kihasználják a szakemberek: az online terek lehetővé teszik azt, hogy a '90-es és a 2000-es évekre jellemző univerzalizáló, minden szavazóhoz szóló egysíkú kampányokat leváltsák a személyre szabott üzenetek. Mindenki olyan politikai reklámot kap, amelyet az online preferenciái alapján feltehetően igényel. Ezzel elveszik a politikai kampányok és viták átláthatósága, hiszen áttekinthetetlen, hogy egy-egy politikus vagy

párt mennyiféleképpen kampányol a különböző választói csoportoknak.

Az így kialakult választói közösségek valójában nem is közösségek. Míg korábban egy-egy párt tagjai vagy szavazói nagyjából egy eszmeiséget vallottak, ez ma már nincs így: mindenkinek a saját ideológiai nyelvezetén érkeznek az üzenetek, és így egy-egy párt támogatói nem közösséget, hanem atomizált tömeget alkotnak, mindegyikük más és más okból szavaz az adott politikusra vagy pártra. Elég csak arra gondolni, milyen sokszínűek a Donald Trumpot megválasztó szavazók: a libertáriustól a több állami segítséget váró munkásokon keresztül a nacionalistákig mindenféle csoportot találunk közöttük. Ezek a csoportok kevés dologban értenek egyet, de a jól célzott egyéni üzenetek révén mind egy irányba szavaznak. Így elveszik a liberális demokrácia oly gyakran elfeledett, de annál fontosabb eleme: a közösségi lét. A politikai közösségek megszűnésével és atomizációjával pedig a demokrácia egyszerűen egy aggregatív módszer lesz, de alkalmatlan lesz a népakarat (vagy Rousseau-val szólva: általános akarat) kifejezésére, annak karikatúrája lesz; széttartó egyéni preferenciák valamiféle torz összegzése. Freedén szerint éppen ezért nem lehet komolyan venni azt, amikor a populisták a népakaratra hivatkoznak (akár népszavazások, akár választások, akár valami más okán), hiszen az atomizált, közösségeket nélkülöző demokrácia már nélkülözi azokat az elemeket, amelyek alkalmassá tették a liberális demokráciát a népakarat legalább részleges kifejezésére.

A populisták követői a legkülönbözőbb politikai vágyakkal rendelkeznek, nem lehet őket egy politikai közösségnek tekinteni.

A liberális demokrácia szétesése a felgyorsuló világban

A másik, dezintegrációt előidéző körülmény Freedén szerint az erősödő igény az egyre gyorsabb megoldásokra. A politikában ez azt jelenti, hogy a lassan meghozott döntéseket (legyenek azok helyesek vagy helytelenek) a választók nem tolerálják. Minél gyorsabban hoz meg egy döntést egy politikus vagy egy politikai testület, annál határozottabbnak tűnik, és annál alkalmasabbnak tartják vezetői szerepre. Az ideális reakcióidő folyamatosan csökken, az online terekben gyakorlatilag percekben belül illik reagálni egy-egy eseményre, különben a politikus lassúnak, határozatlannak ítéltetik. A hatékonyság igényét felváltotta a gyorsaság hajszolása, sőt, a gyorsaság a hatékonyság szinonimájává vált.

A gyorsuló világ nem kedvez a liberális demokráciának. Ez a rendszer arra lett kiépítve, hogy megfontolt, kérielt döntéseket hozzanak meg a vezetők és a politikai testületek – fontosabb a helytelen döntés elkerülése, és a különböző álláspontokat ismertető és ütköztető vita (amely során a felek megérthetik egymás nézőpontját), mint a döntéshozatal sebessége. Ezért vannak benne fékek és ellensúlyok, bonyolult szabályok garmadája, ami inkább a status quo fenntartását,

mintsem az azonnali reakciókat segíti elő. Az amerikai államalapítást elméletileg megalapozó Föderalistában (lásd 10. és 51. esszé/cikk) James Madison (későbbi elnök) sok egyéb mellett kifejti, hogy egy, a status quo fennmaradását elősegítő rendszer védi a legjobban a kisebbségeket a többség zsarnokságától, ezért kellene fékek és ellensúlyok az általa vizionált politikai rendszerbe. A status quo egy egyszer már kialakult kompromisszum, annak megváltoztatása hátrányosan érinthet számos szereplőt, ezért a status quo konszenzusos/kompromisszumos megváltoztatása (lassú, viták során kiérlelt döntések alapján) liberális alapérték Madison szerint – liberális, mert ez az egyéni és a közösségi szabadság egyik fő védvonal.

Az új választói igények ezt a liberális elemet eltörölnél a politikai rendszerből. Az amerikai választók egyik legfőbb problémája a politikával, hogy a vezetők képtelenek döntést hozni, és lassan reagálnak. Tehát mára a választók az amerikai liberális demokrácia liberális pillérének meglétét hibáztatják – nagyot változott a világ az amerikai államalapítás óta.

Ez a benyomás a felgyorsuló világban globális jelenség, a liberálistdemokrácia alapvető átalakítását bal- és jobboldalon egyaránt azért tartják kívánatosnak, mert ez a rendszer alkalmatlan a gyors alkalmazkodásra.

A befagyasztott népakarat és a progresszió

Freeden egyenesen azt állítja, hogy nem csak a liberális fékek és ellensúlyok jelentenek problémát az egyre gyorsabb és gyorsabb reakciót követelő polgárok számára, hanem maguk a választások is. Választásokat rendszerint 4-5 évente tart egy-egy ország. Feltéve, hogy a választások során a népakarat fejeződik ki (Freedennek ezzel kapcsolatban vannak kétségei, ahogy azt feljebb kifejtettem), a népakaratot a választások egy 4-5 éves időszakra befagyasztják – hiába gondolja meg magát a „nép”, ha nem adódik lehetőség ennek kifejezésére. Az egyre gyorsabban változó igények korában a négy évvel ezelőtti népakarat teljesen elavulttá válhat, így egy rendszer, amelyben a ritkán tartott választások határozzák meg a kormányzat összetételét és a politika irányát, nem képes kielégíteni a gyors reakciókra áhítozó tömeg vágyait. Freeden ugyan nem említi, de érdemes kiemelni, hogy a jogszabályok, különös tekintettel az alkotmányokra, rendszerint 4-5 éves időtávnál sokkal tovább maradnak változatlanok, így a jog és az alkotmányosság még inkább a népakarat befagyasztásának eszközei, ezáltal a felgyorsulás igényével szembemenő, de hagyományosan liberális fogalmak.

Természetesen nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a liberalizmus hagyománya a progresszióba vetett hit is – a liberálisok bíznak abban, hogy a történelem előrehaladtával egyre jobb és jobb rendszerek

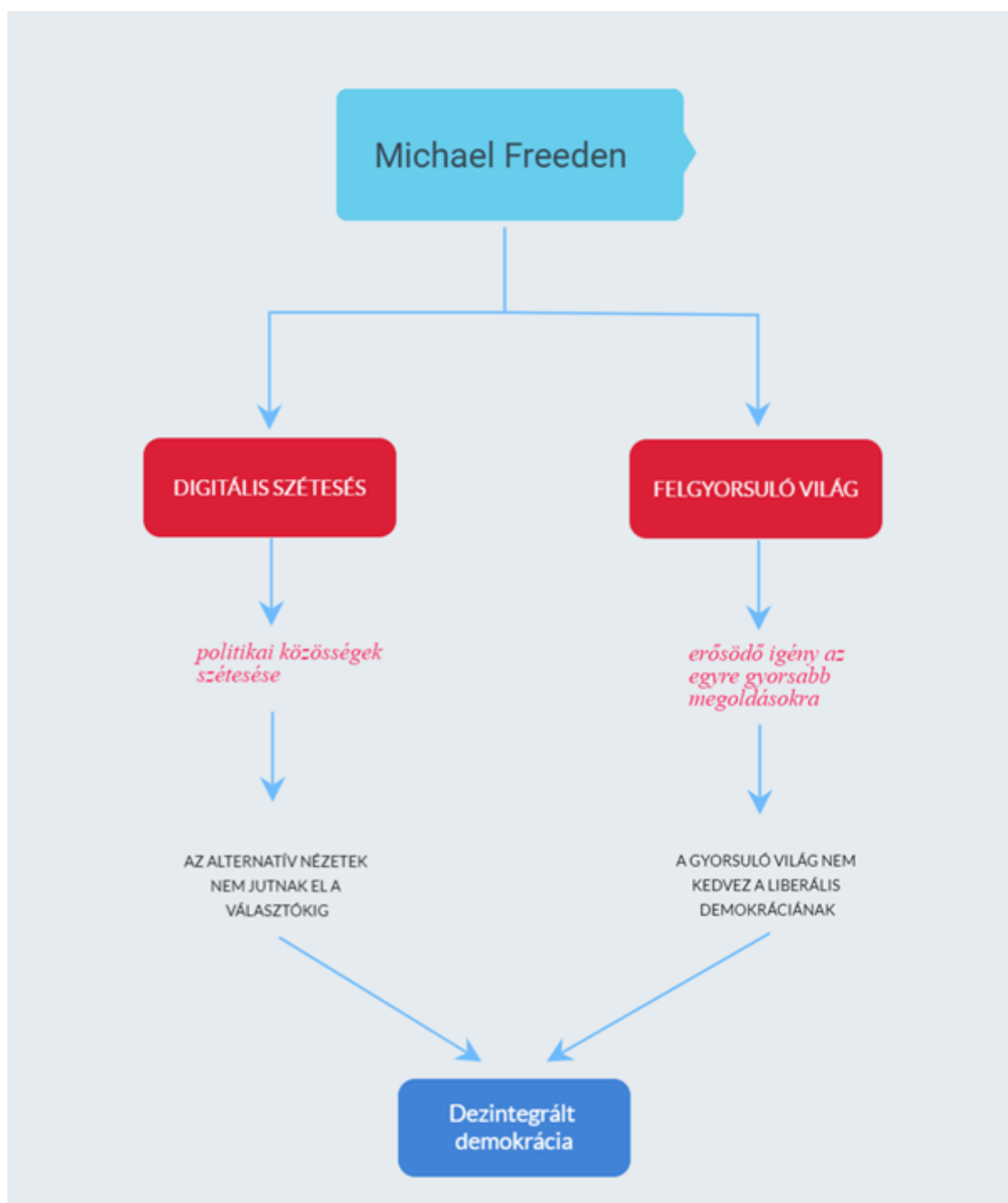
és körülmények alakulnak ki. Ez a hagyomány az elmúlt években rendkívüli mértékben felerősödött a liberálisok és a baloldaliak között egyaránt, és épp a társadalmi fejlődésbe helyezett bizalom miatt lettek oly türelmetlenek a választók: ha folyamatosan javul a világ, akkor miért fagyasztanánk be egy bizonyos álláspontot? Rövid időn belül az az álláspont elavulttá válik, egy jobb álláspontot alakít ki a nép; ebben az esetben logikátlan lenne a régi, rosszabb állásponthez ragaszkodni. Az olyan rendszer, ami a status quo befagyasztására alapul, nem képes kielégíteni a folyamatos progresszió igényét.

A klasszikus liberalizmus viszont egyebek mellett éppen azért hitt a progresszióban, mert a liberális demokratikus intézmények által a politikusokra kényszerített, lassú, megfontolt, kompromisszumos vagy konszenzusos döntések jelentették a fejlődés garanciáját, és ez a rendszer hivatott a közösséget megvédeni az esetleges visszalépésektől. A felgyorsított demokráciában, ahol a rendszer a mindenkori népakaratra azonnal reagálni tud, ez az elem kiesik, és így a progresszió reménye is halványabbá válik a klasszikus liberalizmus nézőpontjából, nagyobb az esély a tévedésre, vagy legalábbis arra, hogy bizonyos csoportok rosszul járjanak a rohamtempójú haladás eredményeképpen.

A demokratikus integráció eltűnése

Az online politikai terek térhódítása és az egyre gyorsabb döntéshozatal választói igénye tehát a liberális demokrácia széteséséhez vezet. A liberális demokratikus rendszer egyik fő célja és előnye éppen az, hogy a társadalmi feszültségeket képes csökkenteni: becsatornázza a döntéshozatalba a különböző csoportok véleményét, garantálja, hogy a többség nem zsarnokoskodhat a kisebbség felett, és a vezetőket olyan kompromisszumos vagy konszenzusos döntésekre kényszerít a fékek és ellensúlyok bonyolult rendszerén keresztül, amit mindenki képes elfogadni (még akkor is, ha nem pont azt kapta, amit szeretett volna). Ez a rendszer képes volt az ellentétes preferenciájú csoportokat integrálni egy politikai közösségbe, ahol békésen tudták rendezni a nézeteltéréseiket. A rendszer által megkövetelt viták során pedig a különböző csoportok, ha nem is értettek egyet, de legalább részben megérthették a többi csoport nézőpontját és vágyait.

Ez adta a demokráciák integratív erejét. A nemzetállamok kialakulásának és felemelkedésének egyik alappillére volt, hogy a liberális demokrácia segítségével a területükön élő különböző csoportokat többé-kevésbé sikerült egy közösséggé gyúrní. A belső viaskodások visszaszorultak, a viták rendezésének és a hatalom átadásának békés módja alakult ki. Ez akkor is igaz volt, amikor a XX. század második felében kialakult „menedzselt” demokráciákban a konszenzus már nem feltétlenül a néptől, hanem a profi politikai kommunikációs szakemberektől származott, és az alternatív ötletek a tömegmédia elterjedtsége miatt a választók nagy részéhez nem jutottak el (lásd pl. Noam Chomsky híres Egyetértés-gépezet című könyvét). Ez az irányított konszenzus, bár sok jogos kritikát kapott, egy ideig alkalmassá tette a liberális demokráciákat az integrációra, mára megszűnt, így új integratív elemet kell keresniük a demokráciáknak a fennmaradáshoz.

A mai demokráciák integratív képessége folyamatosan csökken. Az online politika a nemzetállami közösségek jelentőségét csökkentette (bár korántsem törölte el), a fizikai távolság ma már nem akadály; ez megteremti a lehetőséget az ideológiailag homogén közösségek kialakulására.

Mindeközben a liberális demokrácia liberális elemeinek egy részét egyre többen fel akarják számolni, mert azok lassítják a döntéshozatalt.

A különböző csoportok a véleménybuborékok miatt egyre erősebben és radikálisabban képviselik nézeteiket, egyre kevésbé nyitottak a kompromisszumra, és egyre kevésbé türelmesek. Így a csoportok békés együttélése egy politikai közösségként egyre kevésbé működik: a csoportok nem kommunikálnak egymással, nem értik egymás ideológiai nyelvét, így függően attól, hogy melyik csoport kerül hatalomra, a másik türelmetlen és elégedetlen lesz, és minél sürgősebben, egyre radikálisabb eszközökkel próbálja elérni nézeteinek minél gyorsabb implementációját.

A liberális demokráciával egyre többen elégedetlenek, és a rendszer ezért nem képes ellátni integratív funkcióját. A dezintegrált demokrácia felszámolja a politikai közösséget, és számos, különböző ideológiai nyelvet beszélő, egyre kisebb és egyre radikálisabb csoport kialakulását eredményezi. A széteső társadalomban ezek a kis csoportok az online terek megerősítő mechanizmusa révén egyre magabiztosabbá válnak, egyre inkább úgy érzik, hogy az igazság birtokában vannak, így a többi csoportot ellenségnek (és a demokrácia ellenségeinek) tekintik, egyre türelmetlenebbek lesznek, és egyre gyorsabb reakciókat követelnek a politikusoktól. Ez a politikai rendszer liberális elemeinek háttérbe szorítását vonja maga után, ami tovább gyengíti a politikai közösségek integrációját. A digitalizált és felgyorsult világ tehát egy ördögi kört eredményez, amely a politikai és társadalmi rendszer széteséséhez vezet. A demokrácia kiveszőben lévő integratív erejét pedig nem látszik, mi tudná helyettesíteni.